

Korku Kültürü, Değerler Kültürü ve Şiddet

Altay EREN

Özet

Korku, şiddet ve değer olgularının geçmişte olduğu gibi, günümüzde de toplumsal ve bireysel iyi oluşta son derece önemli olgular oldukları söylenebilir. Bireysel ve toplumsal boyutlarıyla geniş bir süreklilik üzerinde ele alınabilecek bu üç olgu, toplumlarda yönetim biçimlerinden yaşayış biçimlerine kadar her türlü süreci etkileyen bir zemin oluşturmuşlardır. Kültürel boyut, korku, şiddet ve değerlerin toplumsal bir uyum aracı şekline dönüşmelerinin sonucu olarak ortaya çıkmakta ve böylece bireylerin davranışlarını etkileyen bir referans sistemini meydana getirmektedir.

Bu çalışmada korku ve bireysel değer kavramları kültürel yapılar olarak incelenmiştir. Bununla birlikte, şiddetin korku kültürünün egemen olduğu bir toplumda kolaylıkla tercih edilebilen bir olgu olduğu ve sağlıklı toplumsal gelişim sürecinin korku ya da değerler kültürünün başatlığıyla yakından ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Korku Kültürü, Değerler Kültürü, Şiddet

Summary

It can be said that the fear, the violence and the values are crucial facts in individual and social well-being today as in the past. These facts, that could be investigated on a range continuum with their individual and social dimensions, constituted a base which effects on every kind of process from management styles to living styles in societies. Cultural dimension arises as a result of transformation of the fear, the violence and the values into a social adaptation tool, thus, it becomes a reference system which affects the individuals' behaviors.

The fear and the individual value concepts were examined as cultural structures in this study. However, it was concluded that the violence is a fact that may be easily preferred, and the healthy social growing process is highly related with the dominance of the fear or the values culture.

Key words: Fear Culture, Values Culture, Violence

• Giriş

Biyolojik, psikolojik ve sosyal yönleriyle kültürel bir varlık olan insan için korku, değer ve şiddet kavramları varoluş sürecinin önemli parçalarını oluşturmaktadır. Kavramsal düzeyde kesin sınırlarla ayrılabilen izlenimi veren korku, şiddet ve değer kavramları, sosyal bütün içerisinde kültürel görünümlere bürünürler. Dolayısıyla, korku ve şiddet, toplumsal yansımaları sahip çok boyutlu unsurlar olarak kültür kapsamında belirginleşmektedirler.

Aynı kapsamda anlamını bulan bir diğer unsur ise bireysel değerlerdir. Bir yönüyle öznel bir içeriğe sahip olan bireysel değerler, diğer yönüyle de toplumsal yapının etkisi altındadırlar ve doğumundan itibaren başlayan formal ve informal eğitim süreci içerisinde birey, bu toplumsal yapının etkisi altında kültürlenmek suretiyle değerlerini oluşturur. Böylece yaşamının, dolayısıyla ölümlülüğünün farkında olan insan, yaşam süresi boyunca kendi varoluş denkleminin negatif yönünü oluşturan unsurlar olarak belirginleşen korku ve şiddetin karşı tarafına değerlerini yerleştirerek, bir anlamda denge sağlamaya çalışmaktadır. Bu denklem, sosyal yapı içerisinde, bazen korkunun egemen hale geldiği sen-ben ilişkileriyle örülmüş bir yapı haline gelirken, bazen de değerlerin ön plana alındığı biz bilinciyle berraklaşan demokratik bir görünüme bürünmektedir.

Diğer yandan, şiddetin ise korku kültürünün oluşturduğu bir zemin üzerinde yeşerme olanağı bulunduğu söylenebilir. O halde şiddete zemin oluşturma potansiyeline sahip olan korku ve onun antitezi olan değerlerin insanın ortaya koyduğu gerçeklikler olarak kültürel bir zemin haline geldikleri düşünüldüğünde, bir başka gerçekle karşılaşılır. Eğer insan, kültür üretip kültürce üretilmekteyse (Uygur, 1996:16), korku kültürü ve değerler kültürünü üreten ve onlar tarafından üretilen bir varlık halini de alacak ve başarısını, mutluluğunu, ilişkilerini ürettiği ve üretildiği bu kültürel yapılar açısından değerlendirecektir. Bu bağlamda, adı geçen kültürel yapıların sahip olmaları oldukları içerikler özelde bireysel genelde ise toplumsal yönleriyle önemlidirler.

Bu çalışmanın amacı, korku, şiddet, ve değer olgularının bireysel ve sosyal perspektiften ben, sen ve biz bilinci oluşumundaki etkilerinin incelenmesi suretiyle, sağlıklı bir toplumsal gelişim süreciyle olan ilişkiseliklerinin ortaya konmasıdır.

• Korku Kavramı

Korkmak son derece doğal bir davranıştır ve insan yaşamının sürdürülebilmesi için gereklidir. İnsan, her şeyden önce, bilmediği açıklayamadığı ya da anlayamadığı şeylerden korkar. İlk insanların yıldırımdan, ateşten vahşi hayvanlardan korkmasının temel nedeni de budur. Karanlıktan, yıldırımdan, vahşi hayvanlardan vb. korkan insan, onlara ilişkin bilgilerini arttırdıkça bilinmeyenden kaynaklanan bu korkularını da yenebilme olanağına kavuşmuştur (Tok, 1998:62). Oldukça karmaşık bir doğaya sahip olması nedeniyle korkuya ilişkin farklı tanımlar mevcuttur. Örneğin Young, korkuyu "içinde bulunulan ortamın algılanmasıyla ortaya çıkan, iç organları harekete geçiren, bedende, davranışta ve bilinçte kendini belirten duygusal bir süreç" olarak tanımlamıştır (Aktaran: Cüceloğlu, 1998:264). Bununla birlikte, genel anlamda korku, herhangi bir uyarının tehdit edici olarak algılanmasıyla ortaya çıkan savaş ya da kaç tepkisiyle sonuçlanan duygusal bir tepki olarak da nitelendirilebilir. Bu özelliğiyle korku, canlılığın hayatta kalmasına yardımcı olan bir duygudur.

Bilim insanları, primatlar üzerinde yaptıkları deneyler sonucunda oldukça ilginç sonuçlarla karşılaşmışlardır. Bu hayvanların yer aldığı çeşitli deneylerde, yılanlara verdikleri tepkiler oldukça fazladır. Bir yılanla ilk kez karşılaşan yavru primatlarda bile bu korkunun yaşanması ilginç bir sonuçtur. Deneyin bir diğer aşamasında, deneklere yılanla birlikte çiçekler de gösterilir. Bir süre sonra hayvan, sadece çiçekten de korkmaya başlar (Aktaran: Tok, 1998:63). Bu deneylerden elde edilen bulgular, yılan korkusu gibi bazı korkuların doğuştan gelmekle birlikte (Wilson, 2000:18), sonradan öğrenilebildiğini de göstermektedir. Dolayısıyla korku biyolojik olmakla birlikte kültürel bir yöne de sahiptir ve bu özelliğiyle başta toplumsal olmak üzere örgütsel yapının da temel bileşeni haline gelir.

• Korku Kültürü

Kültürel yön korkunun toplumsal bir uyum aracı olarak işlevselleşmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Buna göre, bireyin üyesi bulunduğu toplumda bazı şeylerden korkması istenen ve beklenen bir olgudur. Böylece birey, yaşamının ilk yıllarından itibaren nelerden korkması gerektiğini öğrenmeye başlar. Esasen, korku ve toplumsallık ilişkisi kökenini derinlerde bulan bir ilişki türüdür. Bilmediği pek çok şeyden

korkan ilk insan için toplumsallaşma, korkularını hafifletmenin, onlardan kurtulmanın bir yolu (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1998:76). Ancak, insanın korkularından kurtulmasını sağlayan toplumsallaşma süreci yeni korkuların da kaynağı olmuştur (toplumdan soyutlanma vb.). İnsanlık tarihi, korkunun kültürel görünümlerinin örnekleriyle doludur. Bazen otoriter ve baskıcı rejimlerin, esareti pekiştirdiği kültürel bir yapı olarak ortaya çıkan korku, bazen de bir okulda mutlak itaati sağlayan bir araç olarak belirginleşmektedir. İster makro isterse mikro açıdan mercek altına yatırılın, korku kültürünün temelinde yatan anlayış aynıdır. Bu anlayış, sen-ben anlayışı olarak adlandırılabilir.

• Sen Anlayışı

Sen anlayışının temelinde acizlik duygusu yatmaktadır. Bu anlayış içerisinde kişi kendi beslenmesinden, günlük yaşamda yapması gereken işlerden, ilişkilerinden verdiği sözlerden dolayı sorumluluk almaz. Sorumluluk hep başkasındadır. "birisi ya da birileri benim yerime yapmalı" şeklinde ifade edilebilecek bir beklentinin hakim olduğu sen anlayışında, kişinin toplumla ilişkisi bir anlamda mekanikleşmiş (Cüceloğlu, 2002:42) bir verme alma ilişkisine dönüşmüştür.

Sen anlayışına sahip birey sorumluluklarını inkar ederek, bunları kendi dışında algılamakta (Yalom, 2001:360) ve kendi dokunulmazlığını garanti altına almaktadır. Böylece kişi dış kontrol odaklı bir kişilik yapısı geliştirerek varlığının anlamını otoritenin eline teslim etmektedir. Dolayısıyla, düşünme, özgün ürünler ortaya koyma, eleştiri gibi gelişim odaklı davranışlar, yerini koşulsuz itaatle beslenen, başkasının yerine düşünmenin önemli olduğu eleştirilemez bir anlayışa bırakmaktadır.

Diğer taraftan, sen anlayışı kişinin ait olma gereksinimini karşılar. Ancak, kişinin birey olması böyle bir anlayışla gerçekleşemez (Cüceloğlu, 2002:42). Diğer bir deyişle, kişi böyle bir anlayışın geçerli olduğu ortamda kendini gerçekleştirme olanağı bulamaz. Oysa ki, kendini gerçekleştirme, gerek birey gerekse üyesi bulunduğu toplum açısından son derece önemlidir. Çünkü kendini gerçekleştiren birey, sorumluluk alabilen, üretebilen, farklı bakış açıları ortaya koyabilen ve topluma faydalı olabilen bireydir. Dolayısıyla kendini gerçekleştirme, bireyin arzuladığı işi yapması, kendini ifade edebilmesi, başarması,

üretmesi, kendini kanıtlamasını içerir (Fındıkçı, 2000:381). Bununla birlikte sen anlayışı içerisinde olan kişinin sorumluluk duyduğu tek süreç birlerinden sürekli olarak bir şeyler istemektir. İstemek ve almak insanın kendi gücünü aşan bir şey olarak algılandığında kişinin bu süreçte pasif olması kaçınılmazdır. Dökmen (1994), bu süreci ana-baba ve çocuk arasındaki iletişime benzetmekte ve sen anlayışı içerisinde kurulan bir iletişim sürecinin yetişkin birey için gelişimi engelleyici bir unsur olduğunu belirtmektedir. Benlik algısı dış kontrol odağına teslim edilmiş bir bireyin, kendi benliğinin farkına varabilmesi de son derece zordur. Esasen, birey tarafından kendisini sorumluluklarından ve yalnızlığından kurtardığı gerekçesiyle bir savunma olarak geliştirilen sen anlayışı, bireyi daha çok yalnızlaştırmakta, öz-değerlerini iğdiş etmektedir. Bu özelliğiyle sen anlayışı, sorumlulukların ertelendiği ve çözümsüzlüklerin arttırıldığı bir anlayıştır.

• Ben Anlayışı

Diğer insanlara güvenmeme, onların aciz olduğunu düşünme, onları denetleme gereksinimine yol açar. Ben anlayışının temelinde, sürekli bir biçimde kontrol isteği yatmaktadır. Bu anlayış içerisinde birey, her şeyi kendisinin en iyi bildiğini, kendisine sorulmadan bir şey yapılmaması gerektiğini düşünür. Bir anlamda başkalarının yerine düşünmekte ve kararlar almaktadır. Böylece birey gerekli olduğunu düşündüğü kontrolü sağlamakta ve yönlendirmektedir. Bu özelliğiyle ben anlayışı kişinin bağımsız olma özelliğini karşılamaktadır. Ancak bu bağımsızlık, başkalarının kontrolüyle, onlar üzerinde kurulan otoriteyle, dolayısıyla sağlıksız etkileşimlerle karşılanmaktadır. Bu nedenle ben anlayışı içerisinde olan birey, işbirliği içerisinde olamaz ve diğer insanlarla eşit ilişkiler içerisinde giremez (Cüceloğlu, 2002:43).

Diğer taraftan ben anlayışı içerisinde olan kişi de, tıpkı sen anlayışı içerisindeki kişi gibi sürekli bir eksiklik duygusu içerisinde. Sürekli kontrol ve olaylara hakim olma isteğinin ardında yatan temel nedenlerden birisi de bu eksiklik duygusudur. Kişi böylece, eksikliğini duyduğu gereksinimleri ötelemekte ve kendinde sağlayamadığı iç tutarlılığıyla çözemediği, çözümsüzlüğüne inandığı sorunlarını başkalarına transfer etmekte ve onları denetim altında tutarak, kontrol altına aldığına inanmakta, kişilik bütünlüğünü de bu yolla sağlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda kişilik bütünlüğü ve kontrol etme güdüsü sıkı sıkıya

birbirine bağlıdır ve birbirini besler.

Ben ve sen anlayışları birbirlerini tamamlayan anlayışlardır ve bu yönleriyle kültürel bir görünüme bürünürler. Başka bir deyişle, ben anlayışı sen anlayışına sahip insanlarca beslenir. Dolayısıyla sen anlayışına sahip olan insanlar bir başka "ben" in güdümüne girerek sorumluluklarından kurtulurlarken ben anlayışına sahip olanlar da kontrol etme güdülerini tatmin etme olanağına kavuşurlar. Böylece sosyo-kültürel açıdan korku kültürünün temelini oluşturan patolojik bir takas döngüsü de başlamış olur.

Yapılan açıklamalar ışığında korku kültürünün başlıca özellikleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Güler, 2001:194).

- Korku kültüründe ilişki ağı "sen-ben" ilişkisine dayalıdır. Dostluk, sevgi, adanmışlık ve özveri adına herhangi bir değer kırıntısına bile rastlanmaz.
- Ortak tutum belirlemede ortak kararlar yerine kimin dediği önemlidir. Kişinin konumu gereği söylediği her şey yasa niteliğindedir. Evde babanın, kurumda yöneticinin söylediği önemlidir.
- Psiko-sosyal ilişkilerde hiyerarşik "mevki bilinci" üstündür. Bu anlamda aşağıdan yukarıya doğru hareket durağanlaşmıştır. Çoğunluğun sesi ya duyulmaz ya da önemsenmez.
- Yönetimde keyfilik, tutarsızlık ve kişisel bütünlükten yoksun bir anlayışın egemen olduğu korku kültürü insan haklarını kısıtlar.
- Korku kültüründe çıkar varsa iletişim kurulum ve bunun ötesinde iletişim kurmanın yararına inanılmaz.
- Korku kültüründe aile içi etkileşim de korkuya dayandırılır. Uyumlu kişilik kılıbıklik veya kölelik olarak değerlendirilir. Örneğin evliliğin başlangıcında eşin gözü korkutulmalıdır.
- Korku kültüründe ezbere yaşamak yürürlüktedir. Kişinin istekleri, özlemleri, duyguları önemli değildir. Önemli olan "el alemin ne dediğidir" Bu tutum ise, sorumluluk ve vicdanın gelişimini önler.
- Korku kültüründe otoritenin dediğinin ezberlenmesi önem taşır. Yönetici gülemez, asık yüzlü ve ciddi olmalıdır.

Yukarıda ifade edilen özellikler, korku kültürünün psiko-sosyal ve kültürel görünümünü özetlemektedirler. Bu görünüm, bireyden aileye, aileden topluma örgütsel, dolayısıyla yönetsel açıdan korku kültürüne dayalı bir işlevselliğin niteliğini

yansıtmaktadırlar. Dolayısıyla, korku kültürüne dayalı olarak belirlenen insana bakış açısı, bir örgütte hangi yönetim anlayışının benimseneceğinin de temel belirleyeni olmaktadır. Korku Kültürüne Dayalı Örgüt ve Yönetim Anlayışı

Genel anlamda, örgüt mal ve hizmet üretmek için oluşturulmuş bir tasarımdır (Yüksel, 2000:2). Yönetim ise bu tasarımı hayata geçiren bir süreçtir. Bu nedenle korku kültürü, bir örgütün yapısında kendisini yönetsel uygulamalarla gösterir. Korku kültürüne dayalı bir yönetim anlayışı, öncelikle insan doğasına bakış açısıyla farklılaşır. Açık bir ifadeyle, yöneticinin kullandığı liderlik biçimi, onun insan doğasına ilişkin yargısı tarafından belirlenir (Aydın, 1986:85). İnsan doğasına ilişkin yargılar, Mc Gregor tarafından "X" ve "Y" kuramları olarak birbirine zıt varsayımlar biçiminde sınıflandırılmıştır. Korku kültürüne dayalı bir yönetim anlayışının temelini oluşturan insan doğasına ilişkin varsayımlar ise aşağıdaki gibi özetlenebilirler (Aktaran: Eren, 1989:29):

- İnsan işi sevmez ve elinden geldiği ölçüde işten kaçma yollarını arar.
- İnsan yönetilmeyi tercih eder, sorumluluktan kaçır.
- İnsan bencildir; kendi arzu ve amaçlarını örgüt amaçlarına tercih eder.
- İnsan yenilik ve değişiklikten hoşlanmaz ve yeniliğe karşı direnir.
- İnsanın örgütsel sorunların çözümünde çok az yaratıcı yeteneği bulunur.
- İnsanlar parlak zekalı değildir; kolayca kandırılabilir. harekete geçmesini sağlamak için maddi bakımdan ödüllendirilmelidirler.

İnsan doğasına ilişkin temel varsayımlarıyla korku kültürü, bir örgütün yönetim modelini paternalist bir çerçeveye yerleştirir. Buna göre, örgütte tek kişinin söz sahibi olduğu veya tek kişinin örgüte hakim olduğu bir durum söz konusudur (Aykaç, 1999:51). Örgüt içi iletişim, tek yönlü ve katı bir hiyerarşik düzen içerisinde gerçekleşir. Dolayısıyla iletişim yukarıdan aşağıya emir, aşağıdan yukarıya ise rica şeklindedir ve formaldır. Örgüt çalışanları kendilerini ifade etme olanağı bulamazlar. Her örgütte informal iletişim söz konusu olmakla beraber, korku kültürünün hakim olduğu örgütlerde informal iletişim (fısıltı gazetesi) oldukça fazladır. Bu durum karşılıklı güven, vefa, etik gibi unsurların içi boş ve romantik söylemler olarak algılanmasına neden olur.

Bununla birlikte, korku kültürünün egemen olduğu bir örgütte örgütsel adalet kavramı da tartışmalıdır ve çalışanlar adalet dağıtıcı mekanizmanın işlevselliğini bir kişiye, yani otoriteye bağladıklarından dolayı adaletin gerçekleşebileceğine olan inançları da hayli düşüktür. Çünkü korku kültüründe adalet, etik standartlardan çok, otoriteye yakınlık gibi subjektif bir takım ilkelere göre dağıtılma özelliğine sahiptir. Bu nedenle kişilerin örgütsel adaleti bir eşitsizlik durumu olarak algılamaları olasıdır. Nitekim Leventhal (1976,1980), uygulamaya yönelik adaletin algılanmasında önemli etkiye sahip altı süreç belirlemiştir. Buna göre, çalışanlar süreklilik ve tutarlılık içeren, doğrulanabilir, ön yargılardan bağımsız, herkesin yer aldığı ve etik standartlara uygun uygulamaları daha adil olarak değerlendirme eğilimindedirler (Aktaran: Cropanzano ve Wright, 2003:10). Korku kültüründe ise etik standartlar değil, korkuyla beslenen yakınlık ilişkileri, devredilen sorumluluklar ve sen-ben anlayışı içerisinde değerlendirilen beklentiler söz konusudur.

Böylece, korku kültürüne dayalı bir örgüt, yönetsel uygulamalar çerçevesinde katı bir hiyerarşik ve bürokratik yapıyla belirginleşirken, mevcut iletişim ise tek yönlü olmaktadır.

• Okul Örgütlerinde Korku Kültürü

Okul denilen örgütün en önemli ve açık özelliği, üzerinde çalıştığı hammaddenin toplumdan gelen ve topluma giden insan oluşudur. Böylece, okulun birey boyutu kurum boyutundan daha duyarlı, informal yanı sıra formal yanından daha ağır, etki alanı yetki alanından daha geniştir. Gerçekten de sosyal bir sistem olarak kurulması ve çalışması gereken okul ortamında, davranış bilimleri ve insan ilişkilerinin yeri bu bakımdan büyük önem taşır. Okulun örgüt özelliklerinden ikincisi, okulda çeşitli değerlerin bulunması ve çatışmasıdır. Okulun başlıca görevi, içinde olduğu kadar dışında da çatışan bu sosyal politik ve ekonomik değerleri uzlaştırmak ve dengelemektir (Bursalıoğlu, 2002:33). Korku kültürünün hakim olduğu bir okul her şeyden önce, üzerinde çalıştığı hammaddeyi bu kültürün etkisiyle şekillendirecek ve korku kültürünün toplumsal bir aktarıcısı konumuna yerleşecektir. Okul, kültürün değişmesini sağlayan örgütlerin de başında geldiğinden, toplumsal varoluşun temel dinamikleri korku kültürünün şekillendirdiği beyinler tarafından oluşturulacak ve gelişim süreci için gerekli olan eleştirel yön yok olacaktır. Diğer bir deyişle okul değişen kültürü

değerlendirip, toplum için en uygun yöne sokabilecek güçte vatandaşlar yetiştirme gücünden yoksun kalacaktır.

Bu bağlamda okul örgütünde disiplinin içeriği sorgulanmalıdır. Disiplin, örgütün amaçlarına en iyi bir biçimde ulaşmasını sağlayacak ilkeler dizgesi olarak anlaşıldığında ve etik değerlerle özdeşleştirilerek benimsenebilecek adaletli bir uygulamaya dönüştürüldüğünde gelişimsel bir yön taşır. Oysa ki, dogmatik ve otoriter bir yapı kazandırılmış olan disiplin, eleştirel düşüncenin karşısına dikilmiş en güçlü silah olma özelliğini kazanacak ve korku kültürünü besleyecektir. Bundan başka, korku kültürüne dayalı bir anlayışın okul örgütlerinde yerleşmesine olanak sağlayacak olan belirgin bir özellik de ezberciliktir.

Çünkü ezberlemek, sunulanların olduğu gibi kabul edilmesi ve hazır bilginin zahmetsizce alınmasını ifade eder. Böylece, daha önce ifade edilen ben anlayışı sunulan bilginin sorgulanamaz ve mutlak olduğunu kabule zorlamakla ortaya çıkarken, sen anlayışı da bu bilgiye öğrenin bir şey katmaksızın gerektiğinde aynen geriye verilmesinin sağlanmaya çalışılmasıyla sorumluluğun devri şeklinde belirginleşecektir. Oysa ki öğrenme bireysel ve aktiftir. Öğrenen bilgiyi kendisi oluşturur. Bunun anlamıysa, bilgiyi oluşturmanın sorumluluk gerektirdiğidir. Dolayısıyla, sorumluluktan kaçınan sen anlayışı, bu sorumluluğun kendisinde kalmasını tercih eden ben anlayışıyla korku kültürünün zemininde bildik takas ilişkisi içerisine kolaylıkla girebilecektir.

Kültür, okul içerisindeki davranışlara normatif bir yol gösterici işlevi görür ve bireyler etkileşimde bulundukça, istenilen ve onaylanır nitelikteki davranışlarla ilgili ortak kavramlar geliştirirler (Aydın, 1994:198). Böylece normatif yol gösterici olarak korkuya dayalı bir anlayışın geçerli olduğu bir okulda, istenilen ve onaylanır nitelikteki davranışlarda, koşulsuz itaat, sorgulamama ve sen-ben anlayışına dayalı ilişkiler geçerli olacaktır.

Sonuç olarak, temelinde sen-ben anlayışının bulunduğu korku kültürü, özellikle okul örgütleri gibi toplumun genelini ilgilendiren kurumlarda gerekli olan gelişimsel dinamiklerin önünde büyük bir engel teşkil ederek; kendini gerçekleştirme yolunda ilerleyen ve etik değerleri benimsemiş bireylerin yetişmesini engelleyecektir. Bu nedenle sen-ben anlayışına dayalı bir ilişkiselliği bünyesinde barındıran bir örgüt, en fazla statükoyu koruma adına enerji sarf edecek ve bunu

da sorgulanamayan yetkeci tercihler doğrultusunda oluşturulmuş disiplin kurallarıyla sağlamaya çalışacaktır.

Böyle bir örgüt ise, kendi varoluşunun temel kaynağı olan insan unsurunun varolan potansiyellerini baskı altına alma yolunda da emin adımlarla ilerleyecektir. Diğer taraftan, korku kültürünün en belirgin özelliklerinden birisi olan eleştirinin işlevsizleştirilerek ortadan kaldırılması ve sadece bir yakınma davranışı haline dönüştürülmesi de, okul örgütünün temel fonksiyonlarından birisinin ortadan kaldırılmasına ve yitirilmesine neden olabilecektir.

• Korku Kültüründe Eleştiri

Korku kültüründe yer alan yerme anlayışı eleştiride yer almaz. Kavramın içeriğinde yemek, açığı yakalamak, kasıtlı kötülemek gibi öğelere yer verilmez. Daha doğrusu eleştiri sövmek, karalamak, horlamak, kötülemek değildir. Eleştiride geçmişle gelecek arasında diyalektik bir bağ vardır. Dinamik bir süreci simgeler (Güler, 2001:199). Bu bağlamda eleştiri, eleştirel düşünme sürecinin bir ürünüdür. Eleştirel düşünme bireyin kendi düşünceleriyle başkalarının düşüncelerini karşılaştırıp aktif bir biçimde görüşlerini yansıtabilmesini gerektirir (Özden, 2003:158). Böyle bir düşünme sürecinin ürünü olan eleştiri pozitif bir görünüme sahiptir. Çünkü kişi bu yolla, eleştiri konusu olan olay, olgu ya da yaklaşımı tutarlı bir sınamadan geçirmekte ve geçerlik, dolayısıyla da güvenilirliğine katkıda bulunmaktadır. Bir anlamda farklı görüşler ortaya koyarak doğru ve güvenilir bilginin doğumuna yardımcı olmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında eleştirel düşünmenin yararları aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Özden, 2003:160).

- Düşünce özgürlüğü kazandırır.
- Bir şeyin doğru ifadesinin anlaşılmasını sağlayarak iyi sonuçlar elde edilmesine neden olur.
- Bilgi birikimini artırır.
- Düşünce sorunlarını çözmeye yardımcı olur.
- Mantıksız düşüncelerden alıkoyan
- Eleştirel düşünme esnasında insan aklını kullandığını hisseder.
- Okuduğu bir metne, söylenen bir söze farklı açılardan bakma olanağı sağlar.
- Her şeyin sebebini, sonucunu ve olabilme imkanını düşünür.

Eleştirel düşünceden yoksun kişiler neyi neden yaptıklarının ayırımına varamazlar. Öğrendikleri düşünceyle zıtlaşan bir düşünceyle karşılaştıklarında o düşünceyi savunan kişileri susturmanın yolunu ararlar. Kendilerini yenileme ihtiyacı hissetmezler. Belli kalıpların içinde kalmışlardır ve bu kişiler gerçek anlamda yaratıcı ve yapıcı olamazlar (Özden, 2003:160).

Korku kültürünün egemen olduğu bir yapı içerisinde bireyden beklenen de kendini yenilemesi, sorgulaması vb. değil, otoriteye inanması onu sorgulamamasıdır. Bu nedenle, korku kültüründe farklı görüşlere yer yoktur. Belirli durumlarda bir tek cevap mevcuttur ve bu cevap da otoriteden gelir, dolayısıyla sorgulanamaz. Böylece, sen anlayışına sahip birey alternatifler üretme ve sorgulama sorumluluğundan, ben anlayışına sahip birey ise eleştiri almaktan ve sorgulanmaktan kurtulur. Başkalarının fikirleri ise, otoriteninkilerle uyumlulukları derecesinde değerlendirilir ve bu ölçüde de dikkate alınırlar.

• Biz Bilinci

Doğanın birbiriyle ilişkili ve ortak yaşama dayalı sistemli bir yapıya sahip olduğu düşünüldüğünde (Margulis, 2001:12), sosyal bir varlık olan insanın da böylesine sistemli bir yapıya tezat oluşturacak tutumlar içerisinde olması varoluşunun temel zeminini yitirme olasılığını arttıracaktır. Dolayısıyla, insan yaşamının biz bilinci içerisinde işlevselleşmesinin kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Biz bilinci ise bir olgunlaşma süreci içerisinde oluşur. Bilinçlenme olarak adlandırılacak bu süreç, genel anlamda bir farkına varış sürecidir. Bu süreç aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Cüceloğlu, 2002:47).

- 1-) Ben varım, sınırlarım ve sorumluluklarım var.
- Varlığın farkına varılması
- Sorumlulukların farkına varılması
- 2-) Sen varsın, sınırların ve sorumlulukların var.
- Senin kendine ait bir yaşamın var
- Yaşamın kendine özgü bir takım sınırları var

Kendi sınırlarının ve sorumluluklarının farkında olan insan, başkalarının sınırları ve sorumluluklarının da farkına vararak yaşamını daha anlamlı bir hale

getirebilir. Biz bilinci karşılıklı güven ilişkisine dayanan ve her insanın önemli bir değer olduğunu kabule dayanan bir anlayıştır. Böyle bir anlayış, insani değerlerin ön planda olduğu ve bunların özgeci bir biçimde sergilendiği toplumsal bir zeminin oluşmasının ön koşuludur. Bunun için insanın tek başına mutluluk arayışı ütopyasından kurtulması ve her şeyi elde etmeye çalışmanın, her şeyi kontrol etmeye çalışmanın sahte huzurundan vazgeçmeye hazır olması gerekir. Böyle bir vazgeçiş, insanı kendi potansiyeline ve kendini farkındalığına götüreceği ilk adımın atılması anlamına gelir.

Bireysel açıdan, varoluşun sosyal boyutunun güven ve sağlıklı ilişkiler temelinde oturtulmasını sağlayan biz bilinci, toplumsal açıdan da aşağıdaki esasların yerleşmesini sağlar (Güler, 2001:195).

- Evrensel değerler yerleşerek kurallara uyum sağlar. Böylece demokratik sistemin yerleşmesinin de yolu açılmış olur.
 - Güdümlü kişilik kalıplaşmış biçimiyle sürdürülmez ve düşünen bir varlık olarak insan kendisini ifade eder.
 - Aydın bir kişilik edinmenin temel zemininin oluşmasını sağlar.
 - Katı hiyerarşik ve bürokratik yapının, insana ve hizmete görece bir biçime dönüşmesini olası kılar.
- Yapılan açıklamalar ışığında, biz bilincinin etik standartlarla örülmüş bir karşılıklı dayanışma ve paylaşım ikliminin kaynağı olduğu ve korku kültürünün gerektirdiği anlayışın karşısında bir değerler kültürü oluşturduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, sen-ben anlayışı korku kültürünün temel zeminini oluştururken, biz anlayışı değerler kültürünün temelinde yer alır.

• Değerler Kültürü

Değer, etik bir ölçüdür ve varlığını toplumun özgün kaynaklarından alır (Güler, 2001:199). Etik ise, iki anlama sahip bir kavramdır. Birincisi insanların toplum içerisinde uyması gereken kural ve ilkeleri belirtirken, ikincisi felsefi bir anlama sahiptir. Felsefi anlamda etik, insanın yapıp etmelerini özel bir problem alanı olarak ele alan ve bu alanın varlık-nitelikleri ile bu alanı yöneten değerlerin **varlık-niteliklerini** araştıran disipline verilen addır. Diğer bir ifadeyle etik, insana ilişkin ahlaki sorunlarda doğrulanabilir, yanlışlanabilir bilgiler ortaya koyan ya da en azından koyması beklenen bir disiplindir. Dolayısıyla etik, nasıl yaşamamız gerekir sorusuna ilişkin cevapları araştıran

felsefi bir disiplindir (Arslan, 2001:2).

Kişiler gibi aileler, kurumlar, uluslar da değerler sistemi içerisinde bütünselliklerini sağlarlar ve zamanlarını bu değerler doğrultusundaki önceliklere göre değerlendirirler. Örneğin, bir toplumda tanıdık olma, bildik olma bir değer ise, o toplumda tanıdık ve bildik olan sıra gözetmeksizin öne alınır. Bu nedenle her toplumun, her ulusun değerleri evrensel doğrular değildir (Cüceloğlu, 2002:75).

Değerlerini evrensel değerlerle harmanlayabilen toplumlar insani yönü ön plana alabilen toplumdur. Ancak buradan, toplumların her koşulda evrensel değerleri başat değerler olarak alması zorunluluğu anlaşılmalıdır. Böyle bir zorunluluk olmamakla birlikte, kişi, kurum ya da ulusun doğruları evrensel doğrular üzerine kurulmuşsa, toplumsal yaşamda denge ve bütünlük sağlamak görece daha kolay olacaktır. Diğer taraftan, değerler kültürünün oluşumu için toplumsallaşmanın temelini değerlere bağlı ilkeler tarafından oluşturulması gerekir. Örneğin demokratik yönetimde ilkelere bağlılık ön koşuldur. Demokratik uygulamalarda bocalayan toplumlarda korku kültürünün egemen olduğu söylenebilir (Güler, 2001:1999).

Bu noktadan hareketle değerler kültürünün oluşumunun demokratik ilkelerin benimsenmesiyle doğru orantılı olduğu söylenebilir. Bu temel prensipler ise aşağıdaki gibi özetlenebilirler (Gratton ve Ghoshal, 2003:1):

- İnsanların potansiyellerini ve farklı niteliklerini ifade edebilecekleri şartların yaratılması.
- Otoritenin ve gücün keyfiyete dayalı kullanılmasından korunma.
- Birlikte yaşam şartlarının belirlenmesinde yer alma.
- Mevcut kaynakların geliştirilmesi için fırsatların genişletilmesi.

Demokratik bir toplum yapısının varlığı değerler kültürü için bir ön koşul niteliğindedir. Böyle bir yapının varlığı, kişilerin, toplumun, dolayısıyla ulusun gelişiminin ivmelenmesine neden olur. Çünkü bir toplumda kişilerin birey olduklarını duyumsamaları, değerlerin oluşumuna ve kalıcılığına katkıda bulunma imkanına sahip olmaları, onurlu bir yaşam sürdürme olanağına kavuşmaları ve eleştirebilme özgürlüğüne sahip olmaları ve nihayet yaratıcılıklarını baskılanmaksızın ortaya koyabilmeleri, ancak demokratik ilkelerin

benimsendiği bir yapıyla mümkündür. Böylece, psiko-sosyal gelişimin ivmelenmesinin temel kaynağının, toplumsal potansiyelin özgürce ortaya konabilmesinin sağlanmasında yattığı söylenebilir. Değerler kültürünün sağlıklı bir biçimde örüntülenmesinin arkasında yatan temel güç de budur.

Bu bağlamda, değerler kültürünün dayandığı esaslar şu noktalar aracılığıyla özetlenebilir (Güler, 2001:199).

- Değerler kültürü eleştiriye açık olmayı zorunlu kılar. Eleştiride ise erdemli tutum ön plandadır. Hoşgörü ve saygıya dayalı eleştiri iletişimi kolaylaştırır.
- Değerler kültürü disiplinleştirmeyi öngörür. Bu disiplinin temeli ise özeleştiriye bağlı kılınır. Temeli sevgiye dayanan disiplin, irade eğitimi kolaylaştırır.
- Değerler kültüründe onur eşitliği ön plandadır.
- Değerler kültüründe güvene dayalı ilkeler söz konusudur.
- Değerler kültüründe huzur, güven, işbirliği, disiplin vardır.
- Değerler kültüründe gerçeğe saygı, hakka- niyet, kişisel bütünlük, insan onuruna saygı, hizmet etme güdüsü ve sevgi söz konusudur.

Dolayısıyla, değerler kültüründe insan, korku kültürüne dayalı bir yönetim anlayışının taşıdığını varsaydığı özelliklere sahip değildir. Bu bakış açısıyla, değerler kültürüne dayalı bir yönetim anlayışının insan doğasına ilişkin varsayımları, McGregorun Y teorisinde belirttiği hususlar aracılığıyla özetlenebilir (Aktaran: Eren, 1989:30).

- İşyerinde iş görenin fiziksel ve zihinsel çaba harcaması oyun ya da dinlenme kadar doğaldır. İnsan işten nefret etmez. İş bir başarı ve tatmin kaynağıdır.
- Sıkı denetim ve ceza ile korkutma kişiyi örgütsel amaçlara yöneltecek tek yol değildir. İnsanlar örgüte bağlanır, işi ve iş arkadaşlarını severse, kendini yönetme ve denetim yollarını kullanarak örgüte daha yararlı olmaya çalışırlar.
- Örgütsel amaçlara bağlılık, onların elde edilmesiyle ilgili ödüllere bağlıdır.
- Elverişli koşullar sağlanırsa insan sorumluluğu kabul etmekle kalmaz, onu aramayı da öğrenir.
- Örgütsel sorunların çözümünde gerekli olan nitelikler, insanlar arasında az değil, geniş ölçüde dağıtılmıştır.
- Çağdaş sanayi yaşantısının koşulları, insanı ancak belirli konuda çalışma ve uzmanlaşmaya zorladığından, yetenek ve becerilerinin sadece bir kısmından yararlanabilmeyi sağlamaktadır.

Böylece, genel anlamda değerler kültürünün dayandığı ilkelerin, sevgi, birliktelik, dirlik ve hoşgörü iklimini oluşturarak, empatik bir toplumun yapısının belirginleşmesinde önemli bir rol oynadıkları söylenebilir. Bu iklimin en belirgin özelliği ise, toplumda şiddet olgusunun oluşumuna imkan verecek bir takım unsurları ortadan kaldırması ve yerlerine ifade özgürlüğüyle kimlik kazanan bir uzlaşma zemini koyabilmesidir.

• Şiddet ve Kökenleri

Şiddeti, doğanın kendisinde varolduğu şekliyle bir çatışma biçiminde ele alarak, ilk dile getiren düşünürlerden birisi Herakleitos'tur. Herakleitos'a göre, evren sürekli çatışmaların yaşandığı bir yerdir ve kavga herkes için ortak, adalet ise bir çatışmadır. Adalet bile ancak kavgayla sağlanabilir. Dolayısıyla şiddet doğadır ve insan da doğanın bir parçası olarak onun şiddetinin bir ürünüdür. Bu nedenle doğanın parçası olan insan, şiddeti bünyesinde taşır, dolayısıyla insanın yarattığı savaş her şeyin babası, her şeyin kralıdır. (İnam, 2001:46). Günümüzden yüzlerce yıl önce ifade edilen bu sözler, insan doğasının şiddete yatkın olduğu şeklindeki doğuştancı görüşü özetlemektedir. Bu görüşün karşısında ise, insan doğasının şiddete yatkın olmadığı, şiddetin öğrenildiğini belirten hümanistik bakış yer almaktadır.

Herakleitos doğadaki bir takım süreçleri (depremler, sel felaketleri vb.) şiddetle özdeşleştirmekteydi. Oysa ki bu unsurlar şiddet şeklinde tanımlanamaz. Çünkü tanımlama, tanımlı yapanla ilişkilidir. Bu durum ise, şiddetin öznel yönünü ortaya koymakta ve sosyo-kültürel farklılıklarını vurgulamaktadır. Herakleitos'un şiddetin kaynağı olarak gördüğü evren, Leibniz için uyumdan (Harmonia) oluşan bir bütündür. Evrenin varlıkları arasında önceden kurulmuş bir uyum vardır ve evren kozmik bir şiddetten çok, bu uyumun bir ürünüdür (İnam, 2001:46). Herakleitos ve Leibniz'in görüşleri şiddete ilişkin doğuştancı ve hümanistik bakışları bir anlamda özetlemektedir. Bilimde, herhangi bir bakışın geçerliliği gerçeklerle olan tutarlılığına bağlıdır. Bu tutarlılık ise, yapılan pek çok araştırmayla sağlanır.

Şiddet olgusunun incelenmesine yönelik olarak yapılan araştırmalar, şiddetin tek bir boyutta ele alınamayacak kadar karmaşık bir olgu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla şiddet, biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel bakış açılarıyla çok boyutlu bir biçimde incelenmelidir.

• Sosyo-Kültürel Perspektif

Herhangi bir sosyal bilimlerde ansiklopedisinde şiddetin tanımı kısaca, "kişisel veya grupsal amaçlar uğruna fiziksel baskı yöntemlerine başvurulması" şeklinde ifade edilir. Ancak böyle bir tanım şiddetin hem nedenlerinin hem de amaçlarının çeşitliliğini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu hassasiyet doğrultusunda şiddet, "bir kişi ya da topluluğun, fiziksel ve ahlaki bütünlüğüne, mülkiyetine, kültürel veya sembolik değerlerine karşı, herhangi bir birey, grup ya da örgütlü bütünlük tarafından verilen fiziksel ve/veya psikolojik zarar" olarak tanımlanabilir. Böyle bir yaklaşımla şiddet, çatışan çıkarları olan taraflar arasındaki sosyal ilişkiden kaynaklanmaktadır (Ergil, 2001:40).

Çatışan çıkarlar, görece olarak sürekli ya da geçici olabilir. İlk durumda çatışma yapısal, ikincisinde ise, konjonktürelidir. Şiddet uzlaşmazlığın veya karşıtlığın muhtemel sonuçlarından bir tanesidir. Yapısal anlamda şiddet, üstünlük kurmanın ve sürdürmenin bir aracıdır. Konjonktürel anlamda ise, kısa süreli bir üstünlük sağlama aracı olduğu kadar, sömürü ve boyun eğmeye karşı da bir direnme yöntemi olarak ortaya çıkabilmektedir. Şiddetin bir toplumda nasıl yayıldığı hakkında bir kriter olarak, varolan siyasi ve kültürel yapının hakların kullanımını engellemesi, insanları kendi iradeleri dışında ve ön öngörülen bir biçimde yaşamaya zorlamasıyla belirlenir. Şiddet bireysel ya da kolektif görünümlere sahip olabilir. Kolektif şiddetin sorumluları değişik büyüklükteki gruplar olabilir. Bunlar çetelerden (mafya vb.) adı suç örgütlerine, kabilelere, etnik gruplara, toplumsal sınıflardan, uluslara ve devletlere kadar çeşitlilik gösterirler. Uluslar ve devletler arasındaki şiddete savaş; Ulus-devlet içindeki etnik gruplar veya sosyal sınıflar arasındaki şiddete ise, iç savaş denir (Ergil, 2001:40).

Şiddetin başka bir eksenini ise, şiddet eylemini harekete geçiren motivasyon oluşturmaktadır. Buna göre şiddete yönelten güdülerin sosyo- kültürel dayanakları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Ergil, 2001:40).

- Birey ya da grubun somut bir kazanç beklentisi
- Dayanılmaz hale gelen baskı veya politik marjinalleşmeye karşı isyan
- Kan davası veya namus cinayetleri vb. kültürel nedenler.

Ardında yatan temel nedenler ne olursa olsun şiddet, kültürel perspektiften haklı gerekçelerini

yaratabilme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle şiddetin kültürel alt yapısının bilinmesi sosyal yansımalarının anlaşılmasına da ışık tutacaktır.

• Kültürel Altyapı

Her insan topluluğunun belirli bir kültüre sahip olduğu düşünüldüğünde (Tezcan, 1997:4), şiddetin temel nedenlerinin de kültürel altyapısına bağlı olarak farklılaşması beklenen bir durum olmaktadır. Dolayısıyla toplumun kültürel alt yapısının saptadığı açılımlara bağlı bir görünüm olarak ortaya çıkan şiddet olgusu, bu altyapıya göre meşrulaşabilmektedir. Diğer bir deyişle şiddetin meşruluğu, kültürel özelliklerce pekiştirilip pekiştirilmediğiyle orantılı olabilmektedir.

Bu bağlamda Türkiye örneğine bakıldığında, şiddeti bir davranış biçimi olarak hazırlayan ve pekiştiren bazı kültürel özellikler tespit edilebilir (Ergil, 2001:41).

- Erkeklik özelliklerinin abartılarak yüceltilmesi.

Bunlar sertlik, fetih ve savaş sanatlarındaki ustalık biçiminde ifade edilirler. Bu doğrultuda erkek çocuklara biçilen rol gereği oyuncak silah hediye edilir ve iyi bir savaşçı/dövüşçü olmak, erdem olarak öğretilir. Bir toplumda iyi dövüşmek; bilim ve sanat eylemlerinden daha fazla övülmekteyse şiddetin psiko-kültürel alt yapısı oluşmaya başlamıştır. **-Çocuk ve kadın dövmenin kültürel olarak olağanlığı.** Bu açıdan şiddet daha yaşlı olan erkeklerin, kadınlar ve çocuklar üzerindeki sosyal denetim ve baskı aracıdır. Kültürel olarak aile içi şiddet, öğrenilen ve diğer sosyal ortam ve ilişkilerde uygulanan temel bir sosyalizasyon aracıdır.

- **Adak ve kurban teşhiri.** Kurban insanlık tarihi kadar eskidir. Geleneğimizde önemli bir yer tutan dini bir unsur olarak kurban bayramını bir dayanışma ve sosyal yardım fırsatı olmaktan çıkaran görünüm, insanları özellikle de çocukları olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

- **Kan davası.** Kuşaklardan beri devam eden, başlama nedeni çoktan unutulmuş, ancak diğerlerine karşı duyulan nefretle grup dayanışmasını ayakta tutan kültürel bir şiddet türüdür.

- **Trafik kazaları.** İlk bakışta şiddetle ilgisizmiş gibi görünen bu durum "ben" anlayışının araba kullanmaya yansımış biçimidir. Kendi dokunulmazlığına olan inancıyla, karşısındakinin haklarını hiçe sayan, içindeki insanlara bakmaksızın araçları büyüklük küçüklük gibi nicel bir sıralamayla ele alan, ben bilincine sahip insanlar trafik gibi bir seyahat olgusunu kitlesel bir şiddete dönüştürmektedirler.

Yukarıda özetlenen kültürel altyapı unsurları ve benzerleri, şiddetin meşrulaşabileceği bir zemini oluşturarak yaygınlık kazanmasına neden olmaktadır. Böylece, şiddet yapılaşmakta ve kalıcı bir görünüme bürünmektedir. Bunun önlenmesi için benimsenecek yaklaşımlardan bir tanesi ise, sosyal dönüşümün evrensel ve insani ölçütlerle, sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilmesinin sağlanması olabilir.

• Aile ve Şiddet

Larousse sözlüğü aileyi, "aynı çatı altında yaşayan anne, baba ve çocuklar" olarak tanımlamaktadır. Türkçe sözlükler içinde ise, aile kadın ve erkeği çocuklarıyla oluşturdukları işbölümüne dayalı, küçük ve büyük ya da dar ve geniş aile gibi türleri olan toplumsal ve ekonomik birlik şeklinde tanımlamaktadır. İnsan hareket noktası kabul edildiğinde gruptan kitleye yönelen bir dizi toplumsal oluşumların ilk aşamasında mikro-sosyal çevre olarak aile bulunur (Doğan, 2002:137).

Bu özelliğiyle aile, şiddetten en fazla etkilenen ve şiddetin oluşumunu en fazla etkileyen kurumların başında gelmektedir. Ailenin şiddetin oluşumunu etkilemesi ve sonrasında etkilenmesi, aile içi şiddetin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü aile içi şiddet, toplumun geleceğini oluşturacak olan çocukların, psiko-sosyal gelişim süreçlerinde travmalar meydana getirmektedir. Çok çeşitli olmakla birlikte, çocuğun ilerdeki yaşantılarını etkilemesi bakımından bu travmalardan bazılarının aşağıda yer verilmiştir (Markham, 1998:75).

• Cinsel Taciz

Cinsel tacize uğramış her çocuğun tüm duyguları ayaktadır. Yoğun bir korku, acı ve suçluluk duyguları içerisinde yer alırlar. Uğradıkları tacizin etkisi bütün yaşamları boyunca silinmeyecek izler bırakır ve korkularını üzerinden atmanın bir yolu olarak şiddete yönelebilirler. Başka insanları taciz ederek ya da onların kendilerinden korkmalarını sağlayarak bir anlamda kendilerini güvene almak, yaşamlarında sıklıkla başvurdukları savunma davranışlarından birisi olarak yerleşir. Ancak içinde buldukları duygu durumu böylesine patolojik bir savunma refleksiyle hafiflemez. Bu nedenle, daha güçlü görünmek için, daha fazla şiddete yönelmek çözüm olarak algılanabilir (Markham, 1998:76).

• Fiziksel Şiddet

Özellikle kırsal toplumlarda önemli bir yer tutan çocuklara ve kadınlara yönelik fiziksel şiddet bir tokattan, gaddarca dövmelelere kadar uzanan bir görünüme sahip olabilmektedir. Fiziksel şiddetin boyutları ne olursa olsun çocukta haksızlığa uğradığı düşüncesini oluşturacak ve korkuya yol açacaktır. Böylece, şiddetin korkutucu olduğunu öğrenen çocuk için şiddet her an ortaya çıkabilecek ve kendisini sindirebilecek bir unsur olarak algılanır. Ancak fiziksel şiddet istenmeyen davranışı ortadan kaldırmaz; yalnızca baskı altında tutar. Bu durum ise, çocuğun ileriki yaşamında kendisinin haksızlığa uğradığını düşündüğü durumlara ilişkin olarak takınacağı tavrı belirlemede etken bir model oluşturabilir (Markham, 1998:76).

• Tehdit

Daha önce de ifade edildiği gibi, şiddet yalnızca fiziksel anlamda acı vermeyi değil, psikolojik istismarı da içerir. Bu nedenle tehdit, fiziksel olarak gerçekleşme bile korkutucu olabilir. Tehdidin içeriğine bağlı olarak, çocuk üzerinde yaratacağı etkiler de farklılıklar gösterir. Örneğin "eğer böyle davranmaya devam edersen tokadı yersin" gibi bir ifadeyle, "seni öldürecekime" uzanan tehditler çocuk üzerinde yaratacağı etkiler bakımından farklılıklar gösterir. İkinci ifade çocuğun varlığına yönelik olduğu için, suç-ceza, dolayısıyla adalet anlayışında büyük bir dejenerasyona neden olabilir (Markham, 1998:76). Aile içindeki şiddet, öncelikle yetişen kuşaklar için kötü bir örnek teşkil etmesi, sağlıksız bir davranışsal standartlar seti oluşturması bakımından toplumsal geleceği tehdit eder. Bununla ilgili olarak toplumumuzda yanıtlarını pek çoğumuzun bildiği ya da en azından güçlü bir biçimde tahmin ettiği aşağıdaki sorular sorulabilir (Cüceloğlu, 2002:44).

- Karısına karşı şiddet uygulayan erkeklerin anne ve babaları, bu çocukların eğitiminden sorumlu değil mi?

- Zamanında kocasının kendisini dövmesini istemeyen kadın, şimdi oğlunun gelinini dövmesini ya da gözünü korkutmasını istemiyor mu ?

- Kaynanamdan çok çektim diyenler en zorlu kaynanalığı yapmıyorlar mı?

Yukarıda sorular şeklinde ifade edilen hususlar, ailenin çocuklar için oluşturacağı modelin sağlıklı olmasının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ailede şiddet, bireylerin kişiliklerinin ötesinde sen-ben anlayışı içerisinde oluşmuş bir yaşam felsefesinin sonucudur. Sen anlayışı içerisinde olan kişi, kendisinden daha aciz bir kişi gördüğünde ben anlayışına geçer. Örneğin kocasıyla sen anlayışı içerisinde olan kadın, çocuklarıyla ve geliniyle ben anlayışı içerisinde iletişim kurar (Cüceloğlu, 2001:46). Bu nedenle bir ailede biz bilincinin oluşması tüm toplumun geleceğini yakından ilgilendiren bir konudur.

• Nöropsikolojik Perspektif

Şiddetin kökenlerine ilişkin günümüzdeki arayışların, bilimsel anlamda sürdüğü yerlerden birisi olarak insan beyni ön plana çıkmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalar (bkz. Damasio, 1999), katiller, seri katiller ve şiddetin ağırlıkta olduğu suçlardan hüküm giyenler arasında, beyinde hasar veya bozukluk saptananların sayısının azımsanmayacak ölçülerde olduğunu göstermektedir. Bu hasarların, beyinde meydana geldiği bölgelerle ilişkili olarak ortaya çıkan davranış bozuklukları anti-sosyal kişilik bozukluğu (APD) olarak adlandırılmaktadır. APD tanılı kişilerin ortak özellikleri; toplumsal normlar, kural ve zorunluluklara neredeyse tümüyle kayıtsız olmaları, aşırı ben merkezlik, duygu ve iç görü yoksunluğu, tepkilerin denetlenememesi, empati kuramama, vicdan yoksunluğu ve cezaya karşı duyarsızlık olarak özetlenebilir. APD travmalara bağlı olarak ortaya çıkabilmekle birlikte, erken yaşlarda da travmadan bağımsız olarak da ortaya çıkabilmektedir (Tozar, 2001:52).

APD ve benzeri bozuklukların temel sorumlusu olarak beynin ön lobunda yer alan beyin kabuğu bölgesi (prefrontal korteks) dikkati çekmektedir. Bu bölge, normal ve dengeli toplumsal yaşamı olanaklı kılan davranışların (öz-denetim, planlama, yargılama, bireysel ve sosyal gereksinimler arasında denge kurma vb.) denetiminde önemli bir fonksiyona sahiptir. Çeşitli beyin görüntüleme teknikleri, prefrontal korteksle birlikte, şiddete eğilimli kişilerin beyinlerinin sağ yarımküresinde "orbitofrontal korteks" denilen ve yine ön loblara (frontal loblar) ait bazı bölgelerdeki değişimlere işaret etmektedir (Tozar, 2001:52). Esasen problem çözme gibi entelektüel işlevlerden ve göz hareketlerinden sorumlu olan frontal loblar (Şenel, 2003:4), kişilik özellikleriyle ve davranışların ahlaki

boyutlarıyla da yakından ilgilidirler. Hebb, Penfield, Ackerly ve Benton'un frontal korteks hasarlı hastalardan elde ettikleri bulgular, bu kişilerin, rijit kişilik yapısı, geleceği planlayamama, yüksek düzeyde risk alma, özgünlük ve yaratıcılıktan yoksunluk, cinsel güdülerde körelme, küfürlü konuşma ve aşırı övünme gibi ortak bir takım kişilik özelliklerine sahip olduklarını göstermektedir (Damasio, 1999:70).

Buna göre, bu bölgelerde gözlenen aktivite eksikliği, APD özelliklerine benzer davranış bozukluklarına yol açmaktadır. Bununla birlikte Science dergisinde 1994 yılında yayınlanan araştırma sonuçları, APD'ye yolaçan hasarın büyük çoğunluğunun her iki beyin yarımküresindeki ön lobların "ventromedial" (ön-iç yüzey) bölgesinden de kaynaklandığı yönünde kanıtlar sağlamıştır. Raine'in (2000) 41 cinayet suçlusu üzerinde PET (Pozitron Emisyon Tomografisi) tekniğiyle yapmış olduğu bir araştırma, bu insanların prefrontal kortekslerinde ve korpus kallosumlarında (her iki yarı küre arasında etkileşimi sağlayan nasırsı madde) aktivite azlığını göstermiştir. Ayrıca, bu kişilerin iyi eğitim almış olmaları ve sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ailelerin çocukları olmaları da araştırmanın dikkat çekici diğer bir bulgusudur (Tozar, 2001:53). Dolayısıyla, beynin karmaşık yapısı dikkate alındığında şiddetin, özellikle patolojik şiddetin kökenlerini bir ya da birkaç beyin bölgesiyle sınırlandırmak hatalı bir yaklaşım olacaktır. Ancak prefrontal korteks, limbik sistem ve corpus callosum gibi beyin yapılarının şiddete eğilimde önemli roller oynadıkları söylenebilir.

• Sonuç ve Öneriler

Farklı bakış açılarıyla incelenmekle birlikte, korku, değerler ve şiddet özünde insanla birlikte varolan unsurlardır. Korku, biyolojik olarak bir canlının hayatta kalmasını sağlayan önemli bir duygudur. Ancak sosyal açıdan korku, insanlık tarihi boyunca bir insanın diğer bir insan ya da bir grubun diğer bir grup üzerinde baskı kurma aracı da olmuş ve kültürel olarak başatlaştığı toplum ve kurumlarda özgür düşüncenin, yaratıcılığın en büyük engeli haline gelmiştir. Korku kültürünü besleyen mekanizmalar olarak dogmatik ve otoriter yapıyla birlikte, katı bir disiplin ön plana çıkmaktadır.

Esasen bu disiplin yapıcı ve yönlendirici olmaktan çok, katı ve mutlakçıdır; dolayısıyla da sorgulanamaz. Sorgulama, korku kültürünün hakim olduğu, toplum

ve kurumlarda istenmeyen bir özelliktir. Çünkü sen-ben anlayışı ve karşılıklı çıkar ilişkisi içerisinde bulunan bireyler, bu ilişkinin çarpıklığını ortaya koyacak irdelemeleri kendi varlıklarına yönelik bir tehdit olarak algılama eğilimindedirler. Bu nedenle korku kültürü şiddet olgusunu da bünyesinde barındırır. Korkunun temel bir norm haline geldiği toplumlarda şiddet ve şiddet eylemleri örtük ya da açık bir biçimde pekiştirilmektedir. Pekiştirme ise role verilen değerle doğru orantılı olarak artmaktadır. Esas olan güçlü olmaktır ve güç bir şekilde sindirerek sağlanır. Bu yöndeki stratejiler, asık bir yüzden doğrultulmuş bir namluya kadar uzanabilmektedir. Kendi varlığını başkalarının yokluğuna ya da koşulsuz itaatine bağlayan bir ben ve bütünleyici ögesi sen anlayışının ürünü olarak ortaya çıkan korku kültürü, kendi efsanelerini yaratır. Esasen, iyi niyetli davranışların bir zayıflık göstergesi olarak algılanmasının ardında yatan temel nedenlerden biriside bu efsanelerle biçimlenmiş şemalara bağlı algılamalardır. Sosyo-kültürel yönüyle incelenen korku kültürü ve onun ürünü olan şiddet, biyolojik bir takım unsurlardan da kaynaklanabilmektedir.

Bu doğrultuda yapılan çalışmalar, bazı beyin bölgelerinin işlevlerindeki bozukluğun şiddet eğilimli olmada belirgin bir rol oynadığını göstermektedir. Bununla birlikte, şiddet genetik kökenlere de dayandırılmakta ve bazı genetik faktörlerin kişinin şiddete eğilimli olup olmadığını belirlediği öne sürülmektedir. Şüphesiz bu yaklaşımlarda büyük gerçeklik payları vardır. Ancak insan sadece genlerin değil aynı zamanda çevrenin de bir ürünüdür. Hatta genlerde mevcut potansiyelin hareket geçirilmesi konusunda çevre son derece önemli bir faktördür. Bu nedenle, şiddet konusu salt genetik veya biyo-kimyasal kökenlere sahip bir olgu olarak anlaşılmalıdır, bireyin içinde yetiştiği toplumun kültürel değerleri de dikkate alınmalıdır.

Değerler kültürünün, korku kültürü ve şiddetin toplumsal açıdan panzehiri olduğu söylenebilir. Çünkü değerler kültürünün temelinde karşılıklı sevgi, saygı ve var etmeye dayanan bir bilinci bulunmaktadır. Dolayısıyla değerler kültürü etik değerlerin benimsendiği ve insanların davranışlarına ölçüt olan standartların katılımıyla belirlendiği bir sistemdir. Sistem bu özelliğiyle eleştiriye açık, yaratıcı, kendisini spontan bir biçimde ifade edebilen insan özelliklerinin pekiştirildiği demokratik bir yapıdadır. Çağdaş anlamda

bireyden beklenen de bu ve benzeri özelliklerdir. Bu nedenle, eğitim sürecinin değerler kültürüne yönelik olarak programlanması ve okulun değerler kültürünü yerleştirici bir rol oynaması gerekmektedir. Ancak değerler kültürünü oluşturma misyonuna sahip olması gereken bir örgütsel yapının, kendisi korku kültürünü başat bir sistem haline getirmişse, böyle bir misyonu gerçekleştirme olanağı bulunmaz. Gerek korku ve şiddet, gerekse değerler kültürünün bulunduğu bir toplum insanların eseridir. İnsanlık tarihinde korku kültüründen değerler kültürüne geçişin pek çok örneğine rastlanabilir. Eğer korku kültürü değerler kültürüne, bazen de değerler kültürü korku kültürüne dönüşebilmekteyse, bu dönüşümü gerçekleştirenlerin insanın olduğu gerçeğinden hareketle, insanın doğuştan kötü ya da iyi olmadığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle, insanın iyi ya da kötü olması genetik determinizmin bir eseri değildir. Genler bu bağlamda, potansiyel olarak bir değer ifade etmektedirler. Tıpkı bir prizmanın ışığı yansıtması gibi insan da üzerine yansıyan kültürel ışığı yansıtır. Ancak insan, bilinçli bir varlık olarak bu ışığı istediği oranda özümleyebilme, yönlendirebilirle ve değiştirebilme gücüne sahip evrendeki belki de tek varlıktır.

Kaynaklar

1. Arslan, M. İşve Meslek Ahlakı. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.
2. Aydın, M. Çağdaş Eğitim Denetimi. Eğitim Araştırma Yayın Danışmanlık, Ankara, 1986.
3. Aydın, M. Eğitim Yönetimi. Hatiboğlu yayınevi, 4. baskı, Ankara, 1994.
4. Aykaç, B. İnsan Kaynakları Yönetimi ve İnsan Kaynaklarının Stratejik Planlaması. Nobel yayın Dağıtım, Ankara, 1999.
5. Bursalıoğlu, Z. Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış. Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2002.
6. Cropanzano, R. ve Wright, T. A. Procedural Justice and Organizational Staffing: A Tale Of Two Paradigms. Human Resource Management Review, 13:7-39., 2003.
7. Cüceloğlu, D. İnsan ve Davranış: Psikolojinin Temel Kavramları. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
8. Cüceloğlu, D. Dayanışma Bilincinin Temeli: İçimizdeki Biz. Remzi Kitabevi, 35. Basım, İstanbul, 2002.
9. Damasio, A. R. Descartes'ın Yanılgısı: Duygu, Akıl ve İnsan Beyni. Varlık/Bilim yayınları, 2. Baskı, Çev. B. Atlamaz, İstanbul, 1999.
10. Doğan, İ. Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar. Pegem A Yayıncılık, 5. baskı, Ankara, 2002.
11. Dökmen, Ü. Sanatta ve Günlük Yaşamda

- İletişim Çatışmaları ve Empati. Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1994.
12. Eren, E. Yönetim Psikolojisi. İ. Ü. İşletme Fakültesi yayınları, İstanbul, 1989.
13. Ergil, D. Şiddetin Kültürel Kökenleri. Bilim ve Teknik Dergisi, 399: 40-41., 2001.
14. Fındıkçı, İ. İnsan Kaynakları Yönetimi. Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2000.
15. Freedman, J. L, Sears, D. O. ve Carlsmith, J. M. Sosyal Psikoloji. İmge Kitabevi, 3. Baskı, Çev. A. Dönmez, Ankara, 1998.
16. Gratton, L. ve Ghoshal, S. Managing Personal Human Capital: New Ethos ForThe Volunteer Employee. European Management Journal, 21:1-10., 2003.
17. Güler, A. Korku Kültürü Yerine Değerler Kültürü. A.İ.B.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, 2:193-203., Bolu, 2001.
18. İnam, A. Şiddeti Anlamak. Bilim ve Teknik Dergisi, 399:46-47., 2001.
19. Margulis, L. Ortak Yaşam Gezegeni: Evrime Yeni Bir Bakış. Varlık/Bilim Yayınları, Çev. E. Uluhan, İstanbul, 2001.
20. Markham, U. Çocukluk Travmaları. Alfa yayıncılık, Çev. M. Sağlam, Editör: H. C. İkizler, İstanbul, 1998.
21. Özden, Y. Öğrenme ve Öğretme. Pegem A yayıncılık, 5. Baskı, Ankara, 2003.
22. Şenel, F. Beynin Gizemi. Bilim ve Teknik Dergisi, Yeni ufuklara, 430:3-23, 2003.
23. Tezcan, M. Kültürel Antropoloji. T. C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 1997.
24. Tok, G. Korkunun Bütün Sesleri. Bilim ve Teknik Dergisi, 373:62-64., 1998.
25. Tozar, Z. Suç Beyinde mi ?. Bilim ve Teknik Dergisi, 407:48-53., 2001.
26. Uygur, N. Kültür Kuramı. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.
27. VWilson, E. O. Doğanın Gizli Bahçesi. Tübitak, Çev. A. Biçen, Ankara, 2000.
28. Yalom, I. Varoluşçu Psikoterapi. Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.
29. Yüksel, Ö. İnsan Kaynakları Yönetimi. Gazi Kitabevi, Ankara, 2000.